

İrina Baqauri

DUAL İKİDİLLİ TƏHSİL MİSALINDA DİL, RƏNGARƏNGLİK VƏ TƏLİM

ABSTRAKT

Qarşıdakı məqalənin məqsədi cəmiyyəti dillə əlaqədar üç fərqli nəzərlə tanış etməkdən ibarətdir: dil, *problem*, *hüquq və resurs* olaraq. Məqalədə əsas diqqət bir resurs olaraq dilə verilir: dil, resurs olaraq ikidilli təhsili dəstəkləyən alət kimi təhlil edilir və məhz bunu nəzərə alaraq dual ikidilli təhsil proqramı müzakirə olunur. Nəticə və tövsiyələr şəklində isə dual ikidilli proqramın Gürcüstanda tətbiq olunma perspektivləri təqdim olunur.

İkidilli təhsil və ikidillik çoxtərəfli və çoxkomponentli bir haldır. İkidilliyi / çoxdilliyi bir konkret istiqamətə aid etmək təsəvvür edilməzdir – məsələn, linqvistikaya. İkidillik və ikidilli təhsil barəsində söhbət apardıqda siyasi, sosial, iqtisadi, psixoloji, coğrafi, gender, koqnitik, fəlsəfi və bir çox aspektləri sadalaya bilərik. İkidilli təhsilə və onun hər hansı bir konkret ölkədə tətbiq edilməsinə toxunduqda, bu zaman ölkənin siyasəti ilə birbaşa əlaqəsi vardır. Yəni ikidilli / çoxdilli təhsilin hər hansı bir növünün ölkədə tətbiq edilməsi ölkənin siyasətini təqdim edir. Haydeger deyir ki, dil insanın varlığıdır: “biz, ilk öncə, dildə və dilləyik” (Haydeger, 1982). Dil güclüdür və qüdrətlidir. Həm ictimaiyyətə, eləcə də ölkənin siyasi oriyentasiyasına böyük təsir göstərən dillə əlaqədar fərqli nəzərlər mövcuddur. Əgər biz ikidilli təhsili ölkə siyasətinin bir hissəsi hesab etsək, o zaman dil siyasəti barəsində mövcud nəzərlər ikidilli təhsilin planlaşdırılması prosesinə də təsir göstərirlər. Ruiz (1984) dillə münasibətdə 3 fərqli nəzərləri təqdim edir. Xüsusilə də: (1) dil, *problem* olaraq; (2) dil,

hüquq olaraq; (3) dil, resurs olaraq (Beyker, 2010).

Məktəb, cəmiyyət dili *problem*, hüquq və resurs olaraq təhlil edir. Əgər dil *problem* kimi qəbul edilirsə, o zaman ikidilli təhsilə dəstək verilmir. Dil, hüquq şərtlərində fərdi hüquqlar üzrə vurğulanır. Dilin, resurs kimi yanaşması ikidilli təhsil proqramlarını həyata keçirməyə çox geniş meydança verir.

Hər bir yanaşma ilə münasibətdə misallar gətirə bilərik. Dil – *problem* olaraq Amerikada ən kəskin şəkildə mövcuddur. İngilis dili məsələsi Amerika Birləşmiş Ştatlarında uzun illər ərzində başqa-başqa etnik və linqvist qrupların yaşayış yerini təqdim edirdi. ABŞ immiqrantlar assimilyasiya olduqları (Beyker, 2010) bir növ “qaynar qazana” çevrildi. *Problem* fərqlər ölkənin vəhdəti və cəmiyyətdə birgə ideologiyanın formalaşması üçün təhlükə olaraq qəbul edilirdi; bunun üçün də ingilis dili çoxluğun dili olaraq çoxlu sayda immiqrantları birləşdirmək üçün yeganə vasitəni təqdim edirdi. Ruzvelt və Reyqanın çıxışlarında oxşar siyasətin dəstəklənməsi çox yaxşı təsvir olunur. Amerika

Birləşmiş Ştatlarında yaşayır və fəaliyyət göstərən ikidilli təhsil istiqamətində məşhur alim – Sonya Nyeto xatırlayır: “Qızım Marisanın cəmi üç yaşı var idi, onu uşaq bağçasına oxşar bir mərkəzə apardıq. Müəllimə Marisanın ispanca söhbətini dinlədikdə ildırım sürətilə bildirdi ki, Marisa dili “bilmir”.

Əlbəttə ki, Marisa dili bilmirdi. Amma bu, rəsmi sanksiyalı ingilis dili deyil. Buna baxmayaraq Marisa artıq 4 yaşında ispan dili ilə yanaşı ingilis dilini də sərbəst bilirdi (Nyeto, 2010). Sonya Nyeto bu misalı Ştatlarda yayılmış yanaşmanın vurğulanmasına ona gətirir. Bu yanaşma dili problem olaraq qəbul edirdi. Həqiqətən də “yalnız ingilis hərəkətinin üzvləri ingilis dilinin dövlət dili elan edilməsini və eləcə də ikidilli təhsilin ləğv edilməsini tələb edirlər”. (Beyker, 2010).

İkinci yanaşmaya əsasən dilə insanın ayrılmaz **hüququ** kimi baxılır. Dil hüquqları fərdi, qrup və beynəlxalq ola bilər. Amma linqvistik hüquqları müdafiə etmək bir çox hallarda idealistik yanaşmalardan irəli gəlir. Çünki, məsələn, Avropada mövcud çoxluqlar və azlıqların bütün dilləri parlamentdə işdə istifadə olunsaydı, o zaman Avropa Parlamentinin böyük qismi tərcüməçilik işlərinə xərclənərdi. Analoji olaraq, Cənubi Afrikada 11 rəsmi dildə təhsil resurslarını yaratmaq bir çox maliyyə resurslarını tələb edir. Dil hüquqlarına fərdi hüquqlar kimi də baxılır. Amma belə bir fikir var ki, ona qrup səviyyəsində baxmaq lazımdır, çünki bir insanın səviyyəsində dilin istifadəsinə baxılmır. Qrup səviyyəsində dil üzrə hüquqlar mübahisəli məsələ olaraq qalır, bununla yanaşı millət-dövlət və liberalizm ideologiyası fərdi və qeyri-grup hüquqlarına əsaslanır (Beyker, 2010).

Amerika Birləşmiş Ştatlarının məhkəməsində linqvistik hüquq məsələsinə dəfələrlə baxılmışdır. Ən mühüm məhkəmə prosesi “Braun Təhsil Şurasına qarşı” (1954-cü il) olmuşdu. İş ölkənin cənubunda baş verən fakta aid idi, bu zaman afro-amerikan şagirdlərə qarşı məqsədyönlü seqreqasiya həyata keçirildi. Məhkəmə təyin etdi ki, seqreqasiya Konstitusiyanın 14-cü düzəlişinə qarşı idi və bütün şagirdlərə bərabər təhsil imkanlarını vermirdi.

Dilə olan üçüncü yanaşma **resurs** kimi təhlil edilir. Dilin, bir resurs kimi anlanması ikidilliyə və çoxdilliyə dəstək verən amili təqdim edir. Amma ikidillik barəsində danışdıqda xüsusi differensiasiya və yanaşmaları sadalamaq lazım deyil. İki və daha çox dildə yalnız kommunikasiya bacarığı da istənilən halda həm fərd üçün, eləcə də cəmiyyət üçün və bütövlükdə dövlət üçün resursu təqdim edir. Əgər müvafiq güclü proqrama əsaslanan mükəmməl ikidillik vurğulanırsa, bu zaman nəticədə ikiqat savadlılığı, müxtəlifliyi müsbət şəkildə anlamağı, multimədəniliyi, tolerantlıq bacarığını əldə edirik. Bütün bunlar isə 21-ci əsr dünyasında inteqrasiya və dinc şəkildə birgə yaşamaq üçün vacibdir.

Avropada çoxdilliyin dəstəklənməsi həqiqətən də dilə olan üçüncü yanaşmaya aid edilir. Dil azlıqlarının dillərinə mədəni və sosial resurs olaraq baxılır. Bununla yanaşı dillərə beynəlxalq ticarət və iqtisadiyyatda böyük əhəmiyyət verilir, xüsusilə də 2001-ci ilin 11 sentyabr hadisəsindən sonra aktuallaşmağa başladı (Beyker, 2010). Avropadan başqa, Asiyada da linqvistik nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətli dəyişikliklər müşahidə olunur; hətta

Yaponiya kimi konservativ ölkədə belə 2011-ci ildən məktəbin ibtidai pilləsində ingilis dilinin gücləndirilmiş tədrisini planlaşdırır. Bu, ilk nəzərdən, “lingva franco” biliyi olaraq şərtsiz ingilis dilini tələb edən qloballaşdırma şüarına bir növ cavabdır; amma öz növbəsində, dilin planlaşdırma baxımından hər bir ölkə üçün coğrafi sahəni və ölkənin iqtisadi əlaqəsini nəzərə almaq vacibdir. Statistik göstəricilərə əhəmiyyət verməmək rəasional olacaqdır. Bax, statistika nəyi göstərir: 2010-cu il üçün, ehtimal ki, 2 milyard insan ingilis dilində danışır (Qredol, 2000). Eləcə də çin dili aktivləşdi: 1.4 milyard çinli üçün bu, dövlət dilidir, amma Çinin iqtisadi yüksəlişi daha 400 milyon asiyalıni özünə cəlb etdi, hansılar çin dilini artıq öyrənmişlər. Bundan irəli gələrək çin dilinin dünyanın əhəmiyyətli dili olaraq ən son onilliklərdə əsaslanması istisna olunmur (www.ethnologue.com). Eləcə də ispan dili də vacib resursdur, çünki Cənubi Amerikadan başqa, Amerika Birləşmiş Ştatlarının özündə də 2006-cı illərin göstəriciləri ilə 44 milyon ispandilli qeydə alınmışdır. Əgər ABŞ-ın Əhalinin Qeydə Alınma Bürosuna inansaq, o zaman onlar bildirlər ki, Ştatlarda 2050-ci il üçün əhalinin dördü biri latın mənşəli olacaqdır, müvafiq olaraq – ispandilli (Amerika Birləşmiş Ştatlarının Əhalinin Qeydə Alınma Bürosu).

Gürcüstanda dil, bir resurs olaraq

Dilin, bir resurs olaraq təhlili Gürcüstan üçün çox vacibdir. Xoşbəxtlikdən, ölkəmizin dil və etnik rəngarəngliyinə baxmayaraq dövlət dili problem kimi deyil, resurs kimi təhlil edir. Bunu çoxdilli təhsil cəhətindən keçirilən tədbirlər təsdiq edir. İnkişaf etmiş ölkələrə uyğun olaraq

gürcü təhsil məkanı da təhsilin beynəlmilləşməsinə istiqamətlənmişdir.

Xarici dillə müqayisədə əhəmiyyətli dəyişikliklər həyata keçirildi. Bir neçə yeniliyi qeyd etmək lazımdır: 2010-2011-ci dər ilindən Gürcüstanın pilot məktəblərində şagirdlər elə birinci sınıfdan ingilis dilinə sahib olurlar, gələcəkdə isə qeyd edilən yeniliyin bütün məktəbdə tətbiq edilməsi planlaşdırılır. Bu fakt bizim gələcək nəsillərimizin ingilis dili üzrə səviyyələrini mühüm şəkildə artıracaqdır. Eləcə də ingilis dilinin tədrisinin gücləndirilməsi məqsədilə Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi 2010-cu ilin iyul ayından “Öyrət və Gürcüstanla birlikdə öyrən” layihəsini həyata keçirir. Layihə ilin sonuna qədər Gürcüstana 1000 ingilisdilli müəllimin gəlişini nəzərdə tutur. Növbəti illərdə həvəskar müəllimlərin sayı daha çox olacaqdır (Təhsil və Elm Nazirliyi, 2010-cu il). Bu layihənin bir neçə metodoloji əsası vardır. Birinci odur ki, istənilən xarici dilin tədrisində həmin dil ana dili olan həmsöhbətlə kommunikasiya aparmaq vacibdir. Bundan əlavə, təsdiq olunmuşdur ki, uşaq / yəniyetmə xarici dili aksentsiz 15 yaşına qədər öyrənə bilər, yəni məktəb dövründə (Kumins, 1981-ci il); buna görə də şagirdlərimiz üçün ingilisdilli həvəskar müəllimlərlə gündəlik kommunikasiya çox əhəmiyyətlidir.

Məqalənin əvvəlində qeyd edildiyi kimi, dilin bir resurs olaraq yənişması ikidilli təhsil proqramlarını həyata keçirmək üçün çox geniş meydanadır. Bu cəhətdən Gürcüstanda mühüm yeniliklər vardır. Gürcüstanda fəaliyyət göstərən qeyri-gürcüdülli məktəb şagirdləri yeni dər ilindən gürcü dilini gücləndirilmiş şəkildə öyrənəcəklər. Bu il, ilk dəfə olaraq, qeyri-

gürcüdülli şagirdlər üçün nəşr edilən tarix və coğrafiya üzrə çoxdülli dərslıklərdən bu fənlərin 30%-ni uşaqqlar gürcü dilində öyrənəcəklər. Növbəti illərdə gürcüdülli dərslıklərin bütün fənlərdə sayı artacaqdır. Bu isə qeyri-gürcüdülli şagirdlərə dövlət dilini mükəmməl şəkildə öyrənmək imkanını verəcəkdir (Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi).

Çoxdülli təhsilin dəstəklənmə proqramı hüdudlarında çoxdülli tədris proqramlarının pilotlaşdırılması 40 qeyri-gürcüdülli məktəbdə davam edir və onun məqsədi milli azlıqların cəmiyyətdə inteqrasiyasının əsas instrumenti olacaq təhsil sistemini yaratmaqdır. Gürcüstanda ikidilli təhsilin effektiv və güclü proqramları tətbiq olunma prosesindədir: “İnkişafədirici çoxdülli təhsil”, “Dərnləşdirilmiş çoxdülli təhsil”, “Ana dilini dəstəkləyən çoxdülli təhsil”. İkidilli təhsil istiqamətində nəzəriyyəçilər və təhsil ekspertləri dünya miqyasında effektiv ikidilli təhsil proqramlarını nailiyyətlə tətbiq etməyə və həyata keçirməyə çalışırlar. İkidilli təhsil modellərinin bir növ təsnifatı mövcuddur. Məsələn, 1970-ci ildə Makkeym ikidilli təhsilin birinci təsnifatını keçirdi və 90-dan çox xüsusiyyəti ayırdı. Bütün dünyada yayılmış Skutnab-Kancas isə ikidilli təhsilin 10 tipini ayırırdı. Qeyd etdiyimiz kimi, Gürcüstanda ikidilli təhsil / proqramlar və modellər yeniliyi təqdim edir, 40 pilot məktəbində isə 2010-2011-ci dərsl ilindən çoxdülli proqramların tətbiqinə başlanılıb. Bunun üçün də geniş ictimaiyyət üçün və xüsusilə də qeyd edilən çoxdülli proqramlara birbaşa cəlb olunmuş cəmiyyət üçün dünyada yayılmış ikidilli təhsil proqramları ilə tanış olmaq çox əhəmiyyətlidir. Verilən proqramın sınaqdan çıxmasına və təcrübəyə malik olmasına

baxmayaraq hər hansı bir proqramı dəyişdirmədən onu konkret bir ölkəyə uyğunlaşdırmaq çətinədir. İstənilən proqramı cəmiyyət üçün uyğunlaşdırmaq və müəyyən şəkildə dəyişdirmək lazımdır. Təhsil və Elm Nazirliyi yerli ekspertlərlə birlikdə və latviyalı məsləhətçilərlə iş nəticəsində ikidilli təhsil proqramının nizamnamə layihəsini işləyib hazırladı. Layihədə Gürcüstan gerçəkliyindən irəli gələrək, ikidilli təhsilin ən mümkün proqramı təqdim edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, proqramların siyahısında ikidilli təhsil proqramları ilə yanaşı zəif proqramlara da təsadüf edilir, çünki onların həyata keçirilməsi güclü proqramlarla müqayisədə daha asandır. Amma ikidilli təhsilin akademik və ya koqnitik baxımından ifadə olunan əsas məsələləri barədə danışdıqda, həmin əsas məsələlərə nail olmaq məhz güclü ikidilli təhsil proqramları vasitəsilə mümkündür. Belə ki, sizin diqqətinizi “dual ikidilli təhsil” adı ilə məşhur olan güclü, zənginləşdirici ikidilli təhsil proqramlarının birinin üzərində saxlayacağıq. Amma qeyd edilən proqramda bir neçə müxtəliflik vardır.

Dual ikidilli təhsil (tarixi icmal)

Birinci dual ikidilli təhsil məktəbinin əsası Deydis Kaunta, Floridaya köçən kubalıqlar tərəfindən 1963-cü ildə qoyuldu. 20-ci əsrdə Deydis Kaunta daha 14 dual ikidilli təhsil məktəbi fəaliyyətə başladı. Buna kubalıqların tezliklə vətənə dönmələrini planlaşdırdıqları (Kastro rejiminin məğlubiyyətindən sonra) fakt səbəb oldu. Müvafiq olaraq onların öz ana dillərini qoruyub saxlamaları vacib idi. Yerli ingilisdilli uşaqqlar da həmin məktəblərdə oxuyurdular, buna səbəb valideynlərin arzuları

idi ki, onların övladları xarici dil öyrənsinlər. 20-ci əsrin 60-cı illərindən dual ikidilli təhsil təriflənməyə başladı, 1989-cu ildən isə onların sayı xüsusilə artmağa başladı. 25 ştat və Kolumbiya əyalətində 297 ikidilli məktəb fəaliyyət göstərirdi. Bu məktəblərin 94 %-də tədris dili ispan / ingilis dili idi, amma başqa dillərin kombinasiyalarına da təsadüf edilirdi, xüsusilə də: fransız / ingilis / çin / ingilis / koreya / navaro / ingilis (Beyker, 2010).

Dual ikidilli təhsilin əsas xarakterləri

Dual ikidilli təhsilin təxminən 300 növü vardır. Amma fərqlərə baxmayaraq bütün dual proqramlar üçün ümumi olan əsas xarakterik əlamətlər mövcuddur. Amerika dual ikidilli təhsil proqramlarının növbəti ümumi xarakterləri vardır (Qinesiy və Qandara, 1999; Linholm-Leari, 2001): (1) azlıqların dilindən tədris dili olaraq ən azı fənlərin 50 %-də altı il ərzində istifadə edilir.

(2) Tədrisin konkret sahəsində yalnız bir dildən istifadə edilir, tədris şagirdin dil səriştəsinə uyğun olmalıdır, amma eyni zamanda şagirdin motivasiyasını artırmalı və ona səbəb olmalıdır. Dil əsasən fənnin məzmununa əsaslanır.

(3) Dil azlıqlarının və çoxluqlarının şagirdləri sinifdə bərabər təqdim olunurlar və demək olar ki, bütün dərslərdə inteqrasiya olunurlar.

(4) Şagirdlər hər iki dərslərinə mükəmməl şəkildə sahib olurlar.

(5) İngilis dilində şagirdlərin nailiyyətləri bütün şagirdlər üçün bərabərdir və ya yalnız ingilis dilində təhsil alan şagirdlərin səviyyəsini aşır.

Ümumi xarakterlərin və oxşar oriyentirlərin olmasına baxmayaraq, dual təhsil proqramları müxtəlif guşələrdə bir-birindən

fərqlənir. Fərqli modellər və bu modellərin yolları mövcuddur.

Ümumiyyətlə, ikidilli dual təhsil proqramının nailiyyəti üzrə ekspertlər və sahə mütəxəssisləri arasında razılıq əldə edilmişdir, amma eləcə də onun adı ilə münasibətdə razılıq əldə edilmişdir. Bunun üçün nəticədə dual ikidilli təhsildə birləşən fərqli adlara təsadüf edilir (Krouford, 2004):

- dual dil təhsili;
- dual immersiya;
- ikitərəfli ikidilli təhsil;
- zənginləşdirici təhsil;
- ikidilli immersiya.

Bu adlardan dual zənginləşdirici təhsili seçə bilərik. Bu halda “zənginləşdirici təhsil” termini əhəmiyyətlidir, çünki daha bir dəfə dual ikidilli təhsilin üstünlüyü vurğulanır. Qeyd edilən üstünlüklər növbətiləri əhatə edir:

- şagirdə yönəlmiş təhsil;
- dərslərin prosesində 2 dildən istifadə etmək;
- iki dildə ikiqat savada nail olmaq;
- layihələrə və kəşflərə əsaslanan tədris;
- şagirdlər tərəfindən yüksək özünü dərk etmə və özünə inamı ifadə etmək;
- fərqli mədəniyyətlərə hörmət etmək;
- valideynləri cəlb etmək;
- müəllimlər, administratorlar, şagirdlər və valideynlər tərəfindən ali tələblər;
- ikiqat savaddan faydalanmaq və idrakla əlaqədar tədqiqatlar nəticəsində təyin edilmiş effektivlik aspektləri.

Dillər arasında vaxt bölgüsü başqa-başqa məktəb və başqa-başqa modelə əsasən fərqlənir, amma əsasən 50:50-yə və 90:10 modelinə əsasən məşhurdur. 90:10 modelində uşaq bağçasında və

birinci sinifdə 90% azlıqların dilində öyrənilir, sonra isə çoxluğun dilinin qism payı artır və ibtidai məktəbin yuxarı siniflərində tədris dilinin nisbəti 50:50-yə çatır. Bu halda, şagirdlərə ingilis dilinin rəsmi tədrisi 3-cü sinifdən başlanır, ona qədər isə onlar ingilis dilini qeyri-rəsmi şəkildə öyrənirlər.

50-50 modelində dillər arasında nisbət elə bəri başdan mühafizə olunur. Amma, ən əhəmiyyətli prinsipdən biri odur ki, başlanğıc mərhələdə daha çox diqqət azlıqların ana dilinə, yuxarı siniflərdə isə diqqət çoxluğun dilinə verilsin (Beyker, 2010). Tomas və Kolyer (2002), 90:10 və 50:50 hesab edirlər ki, dual zənginləşdirici ikidilli təhsil modellərini yeganə modellərdir ki, onların vasitəsilə hər iki dildə eyni şəkildə və eləcə də məktəbi bitirənə qədər bütün fənlərdə yüksək dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək mümkündür.

Dual ikidilli məktəblərə Amerika Birləşmiş Ştatlarından başqa Makedoniyada, Çində və Cənubi Okeaniyada təsadüf edilir. Dual ikidilli məktəblərin əsası sülh təşəbbüsü olaraq qoyulmuşdu. İkidilli təhsilin sülh təyinatını Tan-Kersl özünün “Bombalar və ya ikidilli proqramlar?” məqaləsində (2001) təsvir edir. Balkanlarda inkişaf edən son münaqişələrin fonunda ikidilli təhsil müxtəlif dil və mədəniyyəti anlamaq, etnik münaqişələrin tənzimlənməsinin ciddi aləti kimi göstərilir (Beyker, 2010).

Dual ikidilli təhsilin Gürcüstanda tətbiqi perspektivləri

Gürcüstan etnik və dil nöqtəyi-nəzərindən çoxrəngli bir ölkədir. Dil problem deyil, resurs kimi göstərilir. Ölkəmizdə dil nöqtəyi-nəzərindən etnik azlıqlar həqiqətən də ana dili

baxımından məhdudiyətlərə məruz qalmırlar, çünki onların məktəbdə ana dilində təhsil almaq imkanları vardır. Amma, inteqrasiya və cəlbolma nöqtəyi-nəzərindən, gürcü dilinin (dövlət dilinin) ikinci dil kimi öyrənilməsi çox əhəmiyyətlidir. Bu mərhələdə, məktəbdə gürcü dilinə ayrılan saatların əsasında dili müvafiq səviyyədə öyrənmək mümkün olmur. Məhz bunun üçün bizim təhsil sistemi ikidilli təhsilin tətbiqini vurğulayır. İkidilli təhsilin hər hansı bir proqramının tətbiqini planlaşdırılan mühitlə, cəmiyyətlə uyğunlaşdırmaq olduqca vacibdir. Eləcə də şagirdlərin kontingentini nəzərə almaq lazımdır. Şagirdlərin kontingentini nəzərə alaraq, istənilən ikidilli təhsil proqramını həyata keçirmək perspektivini üç istiqamətdə təhlil edə bilərik:

(1) qeyri-gürcü əhalinin sıx yaşadığı regionlar (Kvemo Kartli və Samsge Cavaxeti), hansında şagirdlər və cəmiyyət də əsasən təkdillidirlər (ermənidilli /azərbaycandilli). Bu halda dual ikidilli təhsil ənənəvi şəkildə həyata keçirilə bilməyəcəkdir, çünki bu proqramın əsas xarakterik əlaməti olaraq göstərilir ki, sinifdə dil azlıqları və çoxluqları şagirdləri ***bərabər şəkildə*** bölünməlidirlər. Amma əhalinin 98%-nin etnik azlıqlardan ibarət olduğu regionda qeyd edilən balans əldə etmək mümkün deyil. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, ikidilli dual təhsilin 300-ə qədər modeli vardır. Dual təhsilin Şimali Amerikada yayılmış bəzi proqramı “birtərəfli” proqramların (one-way programs) adı ilə məşhurdur və xüsusilə təkdilli cəmiyyət üçün hazırlanmışdır. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatlarında birtərəfli dual təhsil hüdudlarında ikidilli şagirdlər iki dildə təhsil alırlar: ingilis və yapon dilində və nəticədə, onlar ikidilli olurlar.

Ştatlarda yayılmış başqa növ ikidilli dual təhsil ingilis dilini öyrənmək istəyənlər üçün, yəni artıq birinci sinifdə koqnitik inkişafa, - ispan dilinə nail olmuş şagirdlər üçün verilir və onlar həmin dövrdən parallel olaraq kurrikulum çərçivəsində ingilis dilini öyrənirlər. Bu cür proqramlar coğrafi nöqteyi-nəzərdən hazırlanmışdır, çünki həmin arealda ingilisdilli şagirdlər yaşayırlar. Oxşar modellər Gürcüstan həqiqətlərində də etnik azlıqların yaşadıkları ərazilər üçün münasib olacaqdır. Amma ilk növbədə, ana dilində təhsili vurğulamaqla. Burada 90:10 təhsil modeli nəzərdə tutulur.

(2) İkinci halda, şagirdlərin kontingentini nəzərə alaraq qarışıq, məsələn, rus-gürcü, rus-erməni şöbələri olan, eləcə də Gürcüstanın böyük şəhərlərində (Tbilisidə, Rustavidə) olan qeyri-gürcüdüilli məktəbləri müzakirə etmək vacibdir. Bu halda sinifdə azlıqların və çoxluqların dillərində danışan şagirdlərin bərabər sayda verilməsi mümkündür. Məsələn, rus-gürcü məktəbində gürcüdüilli şagirdlər üçün və onların valideynləri üçün geniş yayılan dil olaraq rus dilinə lazımı şəkildə sahibolma motivasiyası ola bilər. Məktəbdə iki şöbə fəaliyyət göstərdikdə, müəllimlərin də problemləri olmayacaqdır və ikidilli dual proqramları planlaşdırmaq və həyata keçirmək mümkün olacaqdır. Bir çox hallarda tam pillədə deyil, eləcə də hər hansı bir sinifdə ikidilli proqram həyata keçirilə bilər. O faktı nəzərə almaq lazımdır ki, bəzən böyük şəhərlərdə və qarışıq regionlarda məktəbdə eyni etnik mənsubiyyətli şagirdlər ola bilərlər, amma dil fərqləri ilə. Məsələn, Tbilisidəki rus və ya erməni məktəblərində şagirdlərin əksəriyyəti rus və ya erməni ola bilərlər, amma bəzilərində ana dili, bəzilərində isə dövlət dili (gürcü dili) daha

inkişaf etmiş ola bilər. Buna qarışıq ailələrin çox olması səbəb ola bilər, yaxud da şagirdin uşaq bağçasına getməsi. Bu cür hallarda dual təhsilin 50:50 modelinin tətbiq edilməsi məqsədəuyğun olar, onda şagirdlər etnik tərkiblərinə görə deyil, dil baxımından bölünmüş olacaqlar. Dominant / ana dili və dominant / gürcü dili.

(3) Üçüncü halda çoxluq məktəblərinin nümayəndələrini təhlil etmək rəasional olacaqdır. Gürcüstanın Avropaya inteqrasiyası proseslərinə cəlb olunmasına, qərb ölkələri ilə sıx əməkdaşlıq qurmasına can atması xarici dillərə nəzər yetirilməsini tələb edir. İngilis dili ilə əlaqədar həyata keçirilən yuxarıda verilən təşəbbüslər buna sübutdur. Çoxdilli təhsil barəsində danışanda bu, Gürcüstanda hər zaman etnik azlıqlarla assosiasiya yaradır. Amma nə üçün də güclü ikidilli təhsil proqramlarının tətbiqi perspektivlərini çoxluq şagirdləri ilə münasibətdə təhlil etməyə? Gürcü dilində və hər hansı bir önəmli dildə savadı ikiqat artırmaq gələcək nəsillərin özlərini gerçəkləşdirmək və cəmiyyətdə öz yerlərini tutmaq üçün əhəmiyyətli bir alət olacaqdır. İkidilli dərş planı adi ictimai məktəb şagirdləri üçün naz-neməti deyil. Oxşar dərş planlarından dərş planları əsasən gürcü-ingilis olan tək-tək, yüksək ödənişli özəl məktəblər istifadə edirlər. Həmin dərş planlarının hüdudlarında şagirdlər fənləri eyni dərş yükü ilə hər iki dildə öyrənirlər. 2011-2012-ci dərş ilindən bütün məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi birinci sinifdən planlaşdırılır. Bunun üçün növbəti illərdə artıq məktəblərin dual ikidilli proqramları tətbiq etməyə əsasları olacaqdır. Sonda isə onu demək olar ki, yalnız dual deyil, eləcə də hər hansı bir ikidilli proqramların tətbiqi və nailiyyətlə həyata keçirilməsi üçün üç

birmənalı təlimatı nəzərə almaq və anlamaq lazımdır:

- müxtəliflik problem deyil, o, resursdur;
- ikinci dili öyrənən şagirdlər üçün tək cə dərs planı kifayət deyil, onlara daha çox vasitə gərəkdir;

- İkinci dili öyrənənlərin ailələri üçün məktəb açıq olmalıdır və onlar maksimal şəkildə övladlarının təhsil prosesinə cəlb olunmalıdırlar.

BİBLİOQRAFIYA:

- Beyker, 2006 – K. Beyker, ikidillik və ikidilli təhsilin əsasları. „Vətəndaş İntegrasiyası və Millətlərarası Əlaqələr Mərkəzi“nin 2010-cu il gürcü variantının nəşri.
- Qomes, 2006 – Gómez. R. (2006). Promising Practices: Dual Language Enrichment For ELL Students K-12. *The Texas Association for Bilingual Education* .
- Qredol, 2000- Graddol, D. (2000). *The future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century.*The British Council .
- Krouford, 2004 – Crawford, J. (2004). *Educating English learners.* Los Angeles: Bilingual Education Services.
- Kumins, 1981- Cummins, J. (1981a) Age on arrival and immigrant second language learning in Canada. A reassessment. *Applied Linguistics*, 2, 132-149.
- Nieto, 2010 – Nieto, S.(2010). *Language, Diversity, and Learning: Lessons for Education in the 21st Century.*CAL Digests .
- Tabatadze, 2010 – Tabatadze. Təhsil siyasətinin yeni təşəbbüsləri vətəndaş integrasiyası kontekstində və qeyri-gürcüdilli məktəblər. Sülhün demokratiyası və Qafqaz İnkişaf İnstitutu, 2010.
- Tomas və Kolyer, , 2002 – Thomas, W. P., & Collier, V. P. (2002). A national study of school effectiveness for language minority students' long-term academic achievement.
- Haydeqer, 1982- Heidegger, M.(1982). *On the way to language.* Language Arts & Disciplines
- Çoxdilli təhsil proqramının nizamnaməsi, 2010, Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi.
- Amerika Birləşmiş Ştatlarının Əhalinin Qeydə Alınma Bürosu <http://www.census.gov/>

ABSTRACT

Irina Bagauri

Language, diversity and learning from the point of view of “dual bilingual education”

The present article aims to introduce to the society three different views connected with language: language as a problem, right and resource. Language a resource will be discussed in context of Georgia. Also language as a resource represented as a promotional instrument for bilingual education, and just considering of it the main subject of this article - „Dual Bilingual Education” program is presented. The final part of the article includes the conclusion, recommendations, and analysis the future and possible perspectives of the implementation of this program in Georgian reality.